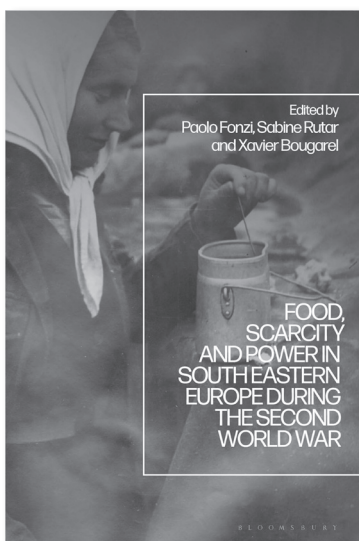

**Paolo Fonzi, Sabine Rutar, Xavier Bougarel, ur.,
Food, Scarcity and Power in Southeastern Europe
During the Second World War.**

London; New York: Bloomsbury Academic, 2024

Vse okupirane dežele so med drugo svetovno vojno doživele hudo materialno pomanjkanje. Primanjkovanje hrane je bilo v vsakdanjem življenju še posebej pomembno in je zato predstavljalo eno glavnih sredstev, s katerimi so oblasti in politične skupine lahko vplivale na naklonjenost oziroma nenaklonjenost prebivalstva. To moč so uporabljale tako okupatorske kot domače oblasti, odporne in humanitarne organizacije ter razne zasebne interesne skupine. To je še posebej veljalo za države jugovzhodne Evrope, kjer prehranska situacija precejšnjega dela prebivalstva že v predvojnih letih ni bila rožnata. V treh državah, Albaniji, Grčiji in Jugoslaviji, na katere se osredotoča raziskava, je bila sicer več kot polovica prebivalstva odvisna od kmetijstva, vendar je bila

produktivnost v kmetijskem sektorju teh držav v primerjavi z zahodnoevropskimi standardi nizka, prenaseljenost na podeželju pa je na splošno veljala za glavno oviro gospodarskemu razvoju. Povprečno število proizvedenih kalorijskih enot na osebo, zaposleno v kmetijstvu, je v letih 1931–1935 v Albaniji znašalo 22 enot, v Jugoslaviji 38 in v Grčiji 50, kar je slab rezultat celo v primerjavi z avstrijskimi 134 enotami v istem obdobju, najnižjo vrednostjo med razvitejšimi evropskimi gospodarstvi.

Pričujoča publikacija razkriva, kako je hrana kot temeljni pogoj za človeško reprodukcijo vplivala na vse vidike družbenega življenja v obravnavanih državah v obdobju vojne in okupacije, in sicer od italijanske zasedbe Albanije v aprilu 1939 in Grčije v oktobru 1940 oziroma od spomladi 1941, ko se je z nemškim, italijanskim, madžarskim in bolgarskim napadom na Jugoslavijo ter nemškim na Grčijo vojna razširila, število okupatorjev in s tem novonastalih političnih subjektov pa povečalo.

Knjiga je razdeljena na pet večjih sestavnih delov. Prvi del obravnava pridobivanje hrane in delovne sile na nemških okupiranih območjih in obsega dve poglavji: Zahodni Banat kot nemško žitnico in vlogo banatskih Nemcev v kmetijski proizvodnji (avtorica Mirna Zakić) ter povezavo hrane in dela v jugoslovanskih rudnikih, iz katerih so Nemci pridobivali premog in baker za svojo vojno industrijo (avtorica Sabine Rutar). Drugi del predstavi italijansko prehransko politiko na dveh okupacijskih območjih, v Albaniji (avtor Alberto Basciani) in Grčiji (avtor Paolo Fonzi). Tretji del govori o iskanju hrane v mestih. Prvo poglavje opiše sistem racionirane

preskrbe v Ljubljani med drugo svetovno vojno (*avtorica Mojca Šorn*), drugo pa prizadevanja judovske skupnosti v Zagrebu, da bi naredila »nemogoče« – zagotovila hrano za Judinje v taboriščih na območju Neodvisne države Hrvaške, v Kruščici in Loborgradu v letih 1941 in 1942 (*avtorica Marija Vulesica*). Četrti del je posvečen »bitki za hrano«. Prvo poglavje obravnava prehranske razmere v osrednji Dalmaciji od aprila 1941 do kapitulacije Italije v septembru 1943 (*avtor Nikica Barić*). Drugo poglavje z naslovom »Živeti s puško« prikazuje medsebojne vplive negotovosti preskrbe s hrano, etničnega nasilja in politične mobilizacije (*avtor Spyros Tsoutsoumpis*). Osredotoča se na etnična nasprotja med grškimi in albanskimi skupnostmi v grški pokrajini Tesprotija (ob meji z Albanijo) v obdobju 1941–1944. Medtem ko v mirnem času obstajajo mehanizmi za obvladovanje pomanjkanja hrane in gospodarske nerazvitosti (npr. državna pomoč), so okupacija, oboroženi odpor in represalije, ki so sledile, vse te sisteme onemogočile. Okupatorji so sistematično uničevali vasi in domove, zasegali hrano in klali živino, da bi ne samo izstradali odporniške skupine, ampak tudi dosegli, da bi se civilno prebivalstvo uprlo gverilskim skupinam. Nemške represalije so spodkopale vlogo lokalnih upravnih organov, poglobile socialne razlike in premaknile vrednost sredstev in spretnosti podeželskih družb. Zaradi propada podeželskega gospodarstva je nasilje postalo glavno sredstvo za pridobivanje prehranskih virov in nadzor nad njimi, kar je vodilo v hitro militarizacijo družbe. Peti del obravnava prehrano na partizanskih osvobojenih ozemljih. Prvo poglavje oriše »moralno gospodarstvo« osvobojenega ozemlja v zahodni Bosni (*avtor Xavier Bougard*), drugo pa Nacionalno osvobodilno gibanje in prehransko politiko na osvobojenih območjih južne Albanije (*avtor Markenc Lorenci*).

Vprašanje hrane med drugo svetovno vojno je bilo že pred nastankom omenjene publikacije predmet znanstvenih raziskav, vendar pa so bile te usmerjene predvsem na okupatorje in njihovo politiko izkoriščanja hrane, na partizane in njihov odnos do kmetov ter na način, kako so se ljudje spopadali s pomanjkanjem hrane, ta knjiga pa se osredotoča na izvajanje in učinek prehranske politike v lokalnih okoljih in prikaže pomen lokalnih razsežnosti vojne ter njihovo povezovanje s širšimi vzorci interpretacije in razumevanja. To ji uspe s sprejetjem celovitega pristopa, ki povezuje različne analitične načine in geografska območja ter glavne akterje, ki so zaznamovali vsakdanje življenje prebivalstva v treh okupiranih državah – Jugoslaviji, Grčiji in Albaniji. Nasilje kot posledica pomanjkanja hrane namreč ni bilo značilno zgolj za grško Tesprotijo. Kolektivno protipartizansko delovanje in namerna uporaba hrane kot vojnega orožja proti okupiranemu prebivalstvu sta služila radikalizaciji etničnega in političnega nasilja tudi na drugih območjih jugovzhodne Evrope. Gospodarski zlom in pomanjkanje hrane sta med okupacijo pospešila uničenje državnih struktur in socialnoekonomskih stebrov ter sčasoma cele pokrajine privedla tudi do državljanske vojne. Razbitje državnih in družbenih struktur je radikaliziralo etnično in politično nasilje ter spodbudilo k prevzemanju metod nemškega Wehrmachta s strani lokalnih odpor- niških gibanj, milic in drugih oboroženih akterjev, ki so si prizadevali doseči dokončno

rešitev socialnih in etničnih razkolov, sproženih zaradi okupacije in kasnejšega propada države. Začarani krog nasilja in protinasilja pa se ni končal z vojno, ampak se je, tako v Grčiji kot še v nekaterih drugih predelih jugovzhodne Evrope, nadaljeval tudi še po njej. V prizadevanju za rekonstrukcijo in čiščenje spornih ozemelj so države in oborožene skupine uporabljale enake metode ekstremnega nasilja tudi proti lastnim državljanom.

Zgodovinopisje je pogosto zaznamovano z nacionalnimi okviri in tudi z jezikovnimi omejitvami. To ne velja le za grške učenjake, ki preučujejo Grčijo, in tiste v državah naslednicah Jugoslavije, ki so nacionalizirali in s tem zmanjšali svoja raziskovalna obzorja, pač pa so se tega vzorca večinoma držali tudi mednarodni učenjaki. Raziskovalci so se osredotočili na italijanske okupacijske sile v obdobju 1939–1943 ali nemške v letih 1941–1945, torej na študij italijanske faze ali kasnejše nemške faze.

Knjiga želi spodbuditi tudi k oblikovanju raziskovalnih programov, ki zahtevajo transnacionalni pristop in transpoklicna vprašanja. Primerjalni in transnacionalni pristop, ki bi obravnaval prehranske politike različnih odporniških gibanj, bi lahko omogočil fascinanten in pronicljiv raziskovalni zorni kot odpora proti nacionalsocializmu in fašizmu. Ne nazadnje pa dopolnjevanje vprašanja lakote in pomanjkanja hrane z nasiljem, grozodejstvi in genocidom odpira vrata povezovanju holokavsta z drugimi shemami, podkrepjenimi z rasistično ideologijo, usmerjeno ne le na Jude, ampak tudi na Slovane in Rome. Rasizem okupatorjev je bil namreč povezan tudi z njihovo namerno instrumentalizacijo etničnih razlik, ki so bile značilne za nekatere regije. Transnacionalna in primerjalna analiza kontinuitet in prelomov v vzorcih kmetijske proizvodnje iz predvojnega obdobja pa bi lahko pokazala vzporedno izkušnjo jugovzhodnih družb. Pomanjkanje ključnega vira za človeško reprodukcijo – hrane – neizogibno ustvarja tektonske premike v razmerju moči in uničuje kakršnokoli družbeno kohezijo. Nasilje je vedno sestavni del tega, vendar sta vojna in okupacija v tridesetih in štiridesetih letih to povezavo do skrajnosti zaostri. Knjiga torej tako v metodološkem kot v geografskem smislu utira pot nadaljnjim raziskavam.

Mateja Jeraj